

1948 októberében a Dinnyés-kormány belügyminisztere (Kádár János) több más külföldön tartózkodó magyarral együtt őt és feleségét is haza kívánta hívni. Október-novemberben a *Magyar Közlöny* három számában közzétették a felhívást, miszerint jöjjenek haza és jelentkezzenek az ÁVH-nál.⁴⁶ Mivel erre az utolsó felszólítást követő 30 napon belül nem került sor, 1949 januárjában állampolgárság-megfosztásra és vagyonek Kobzásra ítélték.⁴⁷

1949. augusztus 28-án a tiroli Mayrhofenben érte a halál.⁴⁸ Szeptember 2-án temették el Bécs Mauer kerületében, ahol apja és nagyapja is nyugszanak.⁴⁹ Éva nevű nevelt lánya, aki 1947-ben Mayrhofenben ment férjhez egy osztrák főnemeshez, 1951-ben született fiának az ő keresztnevét adta.⁵⁰

Menyhárt Csaba

Magyarország bányászata és a trianoni békeszerződés

Az ország területe 2/3-ának elvesztése hatalmas változásokat eredményezett Magyarország gazdaságában. Írásomban ennek egyik szeletét, a bányászat területén bekövetkezett változásokat igyekszem bemutatni.

A bányászat korabeli fogalma alatt – eltérően a mai terminológiától – a hasznosítható ásványi nyersanyagok termelését és értékesíthető termékké alakítását, azaz a bányák művelését, a termelvény előkészítését és kohászati úton vagy anélkül történő feldolgozását egyaránt értették. A bányászatnak mind az irányítás és igazgatás, mind a hatósági felügyelet vonatkozásában szerves részét képezte a kohászat is, ugyanakkor a külfejtéses művelésű kőbányák¹ és az ún. ásótelepek² nem a bányahatóság, hanem az általános iparhatóság felügyelete alá tartoztak. Sajátos helyzetben volt emellett a sóbányászat, amely állami monopóliumként önálló állami igazgatás alatt állt és nem tartozott sem a bányahatósági, sem az iparhatósági felügyelet alá.

A bányászat és kohászat bányahatósági felügyeletét I. fokon hét Bányakapitányság látta el,³ melyek kerületét 1920 előtt az a mellékelt térkép ábrázolja.⁴

A bányászati termelés bemutatására az 1905–1916. évek eredményeit tartalmazó táblázatok szolgálnak. Az 1. táblázat az ország bányászatának termelési eredményét mutatja be, amely hét bányá-, illetve kohótermék (arany, ezüst, finomításra előállított nyersvas, öntött nyersvas, külföldre szállított vasérc,⁵ feketeszén és barnaszén) adataival jellemezhető,

46 *Magyar Közlöny* 1948. október 31. 1.; november 3. 1.; november 5. 1.

47 *Magyar Közlöny* 1949. január 29. 1.

48 *Kovács Lajos* i. m. 24–25.

49 https://www.findagrave.com/memorial/162077940/von-alfred-drasche_lazar

50 *Gudenus János József*: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. IV. kötet. Budapest, 1998. 213.

1 A pontosság kedvéért: a 62.929/1919. PM rendelet bányahatósági felügyelet alá rendelte azokat a kőbányákat, amelyek termelése nem került kereskedelmi forgalomba, hanem azt kizárólag kohászati célra hasznosították.

2 Ásótelepeknek nevezték a kavics-, homok- és agyagbányákat.

3 Egyes bányakapitányságok működését az alárendeltségükben működő bányabiztoságok is segítették.

4 Az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye. VII. k. Bányászat, kohászat, ipar. Budapest, 1898. 42.

5 Utóbbi adatok feltüntetése azért vált szükségessé, mert a magyarországi vasipar kapacitása nem volt elegendő a termelt összes vasérc feldolgozására, ezért annak jelentős részét külföldre kellett szállítani, további feldolgozása érdekében.

Hazánk bányakapitányságai, 1867–1920

ezen termékek értéke ugyanis meghaladta az összes termék értékének 97%-át. A sóbányászat termelési eredményeit statisztikai szempontból mindig külön kezelték, tájékoztatásul azonban szerepeltetem ezeket az adatokat is.

Év	A kőszó, illetve a legfontosabb bányá- és kohótermékek termelt mennyisége, az arany és ezüst esetében kilogrammban, a többi termék esetében tonnában							
	arany	ezüst	finomításra való nyersvas	öntött nyersvas	külföldre száll. vasérc	feketeszén	barnaszén	kőszó
1905	3 665,5	15 946,2	403 719,3	17 562,7	729 786,5	1 088 086,6	6 088 577,6	195 409,7
1906	3 737,6	13 642,3	402 527,0	17 164,1	768 865,4	1 237 729,8	6 365 213,6	201 369,5
1907	3 500,5	12 660,5	423 133,8	17 102,7	646 603,9	1 274 159,5	6 491 477,4	217 433,6
1908	3 288,8	12 611,9	505 559,1	17 414,8	724 129,3	1 210 441,7	7 151 472,4	223 551,1
1909	2 726,2	10 992,1	514 883,3	15 576,9	792 688,1	1 397 424,3	7 658 719,0	231 181,8
1910	3 041,1	12 547,3	487 420,5	14 635,3	645 000,0	1 302 102,8	7 734 165,9	230 315,0
1911	3 194,2	10 805,7	502 460,0	15 990,3	668 438,0	1 290 182,2	8 154 559,6	239 005,6
1912	2 852,0	10 782,0	541 659,0	11 179,7	591 585,9	1 302 404,6	8 284 870,8	270 929,4
1913	2 924,0	8 696,0	608 965,8	13 986,0	551 734,0	1 319 918,5	8 954 133,1	256 448,3
1914	2 679,0	9 144,0	482 166,4	12 275,0	215 645,7	1 115 896,7	8 058 828,8	252 386,7
1915	1 875,2	5 875,4	376 552,5	11 794,5	306 979,5	1 097 254,6	8 163 616,7	287 258,7
1916	1 340,3	5 978,3	446 622,4	5 946,2	371 248,4	1 047 893,5	7 782 244,5	302 507,1

1. táblázat

A 2. táblázat a kőszó kivételével az 1. táblázatban meghatározott termékek termelt mennyiségének koronában számított értékének arányában mutatja a termelés bányakapitánysági kerületek szerinti megoszlását.

Év	A bányá- és kohótermelés %-os megoszlása Bányakapitányságonként						
	Budapest	Besztercebánya	Igló	Nagybánya	Zalatna	Oravica	Zágráb
1905	25,5	9,8	22,2	3,4	25,2	12,2	1,7
1906	26,8	9,8	21,6	3,6	25,8	10,7	1,7
1907	27,9	9,3	21,4	3,2	25,3	10,7	2,2
1908	32,8	9,5	18,0	3,0	24,1	10,6	2,0
1909	36,1	9,0	16,3	2,5	24,0	10,3	1,8
1910	37,1	8,6	15,1	2,8	25,2	9,4	1,8
1911	37,5	8,3	15,8	2,6	25,5	8,5	1,8
1912	36,9	9,0	15,6	2,4	25,2	9,3	1,6
1913	38,0	8,6	15,3	2,0	24,9	10,0	1,2
1914	39,8	9,1	12,9	1,9	25,4	9,7	1,2
1915	42,6	11,3	9,7	1,3	24,1	9,6	1,4

2. táblázat

A termelési volumenek alakulása és megoszlása jól mutatja a vizsgált időszak jellemző tendenciáit: Magyarország ércbányászata (a vasércet leszámítva) ekkor már túl volt a hajdani fénykorán, a szénbányászat ugyanakkor folyamatosan fejlődött.

Az 1916. évi és a későbbi adatok egy része már nem alkalmas az előző időszak hasonló adataival való összevetésre.⁶ A táblázat ezeknek az éveknek az adatait a felsorolt okokból már nem tartalmazza.⁷

Mindezek alapján megállapítható, hogy ha reális képet akarunk alkotni arról, hogy az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződésben meghatározott új országhatárok milyen változásokat eredményeztek az ország bányászatában, akkor az utolsó teljes értékű statisztikai feldolgozásra alkalmas 1915. évi termelési eredményeket kell alapul venni.

Elsőként a termelés bányakapitánysági kerületek közötti megoszlását érdemes megvizsgálni, amely az 1915. évi adatok alapján a következő volt:

Az aranytermelés 70%-a a zalatnai, 24%-a a nagybányai, 6%-a pedig a besztecebányai bányakapitányság kerületéből származott.

Az ezüst 43%-át a besztecebányai, 42%-át a nagybányai, 14%-át a zalatnai, 1%-át pedig az iglói bányakapitányság kerületében termelték.

A finomításra való nyersvas 33%-át a budapesti, 26%-át az iglói, 22%-át az oravicai, 19%-át a zalatnai bányakapitányság kerületében állították elő.

Az öntöttvas 42%-át a zalatnai, 41%-át az iglói, míg 17%-át az oravicai bányakapitányság kerületében gyártották.

A külföldre szállított vasérc 58%-a az iglói, 17%-a az oravicai, 12–12%-a besztecebányai és zalatnai, 1%-a pedig a budapesti bányakapitányság kerületéből származott.

A feketeszen 65%-át a budapesti bányakapitányság felügyelete alá tartozó mecseki szénmedencében, míg 35%-át az oravicai bányakapitányság felügyelte anina-dománi szénmedencében termelték.

6 Az 1916 augusztusában történt erdélyi román betörés következtében az addig legnagyobb termelést produkáló zsil-völgyi szénmedencében a termelés mintegy fél éven keresztül szünetelt és az erdélyi öntöttvasgyártás is jelentősen visszaesett. Az 1917. évi eredményeket kedvezőtlenül befolyásolta az antant hatalmak által megvalósított gazdasági blokád következtében beálló áru-, eszköz- és nyersanyaghiány. Az 1918–1920. évi adatok pedig a szerb, román és cseh katonai megszállások, valamint a Monarchia széthullása miatt rendkívül hiányosak.

7 Pontosabban az 1. táblázat még éppen azért tartalmazza az 1916. évi adatokat, hogy azzal is igazolhassam az előző lábjegyzetben írtakat.

A barnaszéntermelés szénmedencék, illetve bányakapitányságok szerinti megoszlása a következőképpen alakult. Besztercebányai Bányakapitányság: nógrádi szénmedence 18%, nyitrabányai és erdőbádonyi szénmedence 3%; Budapesti Bányakapitányság: Budapest-vi-deki szénmedence 3%, esztergom–dorogi szénmedence 14%, tata–tatabányai szénmedence 20%, borsodi–egercsehi szénmedence 15%, ajkai, várpalotai és brennbergi szénmedence 2%; Zalatnai Bányakapitányság: zsil-völgyi és más erdélyi szénmedence 23%; Zágrábi és Oravicai Bányakapitányság horvátországi és vrdniki szénmedence 2%.

A békeszerződésben meghatározott új országhatárok a bányakapitányságok kerületéhez a következőképpen viszonyultak.

Csehszlovákia részévé vált a Besztercebányai Bányakapitányság kerületének 91%-a, az Iglói Bányakapitányság kerületének 85%-a, továbbá a Nagybányai Bányakapitányság kerületének 20%-a és a Budapesti Bányakapitányság kerületének 1%-a. Csehszlovákiába került a Besztercebányai és Iglói Bányakapitányság, valamint a Gölnicbányai és Rozsnyói Bányabiztoság hivatala is.

Románia részévé vált a Nagybányai Bányakapitányság kerületének 48%-a, az Oravicai Bányakapitányság kerületének 50%-a, valamint a Zalatnai Bányakapitányság kerületének egésze. Romániába került mindhárom bányakapitányság, valamint az Abrudbányai és Petrozsényi Bányabiztoság hivatala is.

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált az Oravicai Bányakapitányság kerületének 45%-a, a Budapesti Bányakapitányság kerületének 3%-a, valamint a Zágrábi Bányakapitányság kerületének egésze, illetve utóbbinak hivatala is.

Ausztria részévé vált a Budapesti Bányakapitányság kerületének 5%-a. Itt bányászatunk szempontjából (is) hatalmas jelentősége volt az 1921. december 14–16-án tartott soproni népszavazásnak, mert ennek köszönhetően a brennbergi szénbányászat Magyarországon maradt.

Magyarország határain belül mindössze a Budapesti Bányakapitányság kerületének 91%-a, továbbá a következő részterületek maradtak: a) A Besztercebányai Bányakapitányság kerületének 9%-a, amely kiemelt bányászati jelentőséggel bírt, ugyanis a nógrádi szénmedence túlnyomó része Magyarország területén belül maradt. b) Az Iglói Bányakapitányság kerületének 15%-a, bányászati jelentőség nélkül. c) A Nagybányai Bányakapitányság kerületének 32%-a, különösebb bányászati jelentőség nélkül. d) Az Oravicai Bányakapitányság kerületének 5%-a, ugyancsak bányászati jelentőség nélkül.

A bányászatban és kohászatban alkalmazottak létszáma tekintetében a következő helyzet állt elő. A létszám 40,4%-a maradt az ország határain belül, 20%-a Csehszlovákiába, 37,7%-a Romániába, míg a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba mindössze 0,1%, Ausztriába pedig 1,6% került. A 100-nál több munkást foglalkoztató „nagyüzemek” számát tekintve, azok 31%-a maradt Magyarország területén, míg 27%-a Csehszlovákiába, 42%-a pedig Romániába került.

Ezek után képet alkothatunk az egyes bányászati-kohászati ágazatok helyzetéről is.

1. Sóbányászatunk egésze elveszett Magyarország számára. A termelés 25%-át képviselő sóbányák (Aknaszlatina és a sóvári sófőzde) Csehszlovákia, 75%-a (Désakna, Marosújvár, Parajd, Torda, Vízakna, Aknasugatag és Rónaszék) pedig Románia területére kerültek. Magyarország a továbbiakban teljes sószükségletét importból volt kénytelen fedezni.

2. Hasonlóak az arányok a nemesércbányászat területén is. Az arany- és ezüsttartalmú ércek bányászatának közel 20%-a Csehszlovákia, 80%-a pedig Románia területére került. A selmecbányai kincstári fémkohó, a besztercebányai kincstári rézejtőmű, a fernezelyi kincstári fémkohó és a zalatnai kincstári fémkohó – hogy csak a legtöbb aranyat és ezüstöt

előállító üzemeket említsem – elveszett számunkra. Arany- és ezüsttartalmú ércek termelése 1925-ben kezdődött Recskén, ahol a bányát 1926-ban az államkincstár vásárolta meg. Ugyanebben az évben kezdett érckutatásba az Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt. is Gyöngyösorszi térségében.

3. Nem jártunk jobban a színesércek termelése terén sem. A mintegy évi 10 000 tonnányi rézérc-, a mintegy 11 000 tonnányi antimonérc- és a közel 12 000 tonnányi mangánérc-termelés szinte egésze a határokon kívülre került, túlnyomórészt Csehszlovákiába. Egyetlen mangánércbányánk maradt Úrkúton, ahol a termelés 1917-ben kezdődött, Recsken pedig 1922-ben indult meg a rézércek termelése. A kénsavgyártás alapanyagát képező kénkovand (pirit) mintegy 100 000 t/év termelése szintén Csehszlovákia és Románia között oszlott meg. A háború elején megindult bihari bauxitbányászat, amely a román megszállás előtti évben már 150 000 tonnát exportált Németországba, szintén elveszett számunkra. Csak 1924–25-ben kezdődött meg Gánton és Halimbán a bauxit kutatás keretében történő ki-termelése.

4. A vasérc volt az egyetlen érc típus, amelynek maradt Magyarországon kitermelőhelye (Rudabányán, mintegy 200 000 t/év termelési kapacitással), de vasércbányánk többsége 70–30%-os megoszlásban ugyancsak Csehszlovákia és Románia birtokába került (közel 1 millió tonna termelési kapacitással). Az ország területén maradt vasgyáraink az 1915. évi termelés mindössze 30%-át voltak képesek előállítani. Csak 1926-ban kapcsolódott be a nyersvasgyártásba a Diósgyőri Vasgyár is, és ebben az évben sikerült először túllépni az 1916-ban elért rekordtermelés szintjét. Általánosságban elmondható, hogy bár Magyarország ipara továbbra is jelentős vasfogyasztó volt, számottevő ércelőfordulásunk nem maradt a kohászat igényeinek kielégítésére. A legnehezebb helyzetbe a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. került, amelynek minden bányüzeme idegen fennhatóság alá került, ugyanakkor feldolgozó üze­mei (Ózd, Salgótarján) Magyarországon maradtak.

5. Feketeszen- és barnaszénttermelésünk egyaránt mintegy 70–70%-os mértékben határainkon belül maradt, így ez az ágazat viszonylag rövid időn belül talpra állt. Kezdetben a legnagyobb gondot a felvevőpiacok átrendeződése okozta, a nógrádi szénbányák pl. addig legnagyobb piacukat, a Felvidéket veszítették el. Az ország szénttermelése azonban már 1923-ban meghaladta a legutolsó békeév (azonos területre vonatkozóan számított) mennyiségét.

6. A háború kezdetén éppen megindult magyar kőolaj- és földgázbányászat eredményeit a következő adatok szemléltetik. Az egbelli kincstári kőolajtermelés (10 000 t) Csehszlovákia területére került. Az Erdélyi kőolaj- (2000 t) és földgáztermelés (59 millió m³) Románia, míg a Muraköz kőolajtermelése (200 t) a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság területére került. A mintegy 300 000 t nyersolaj feldolgozására képes 28 kőolajfinomító üzemből 11 maradt Magyarország területén, közel 150 000 t feldolgozási kapacitással. A magyarországi szénhidrogén-termelés csak 1936-ban indult újra.

7. Rendelkezünk adatokkal a kőbányászatról is: 3150 kőbányánk⁸ 33%-a maradt hazai földön, 35%-a Csehszlovákiába, 24%-a Romániába, 6,5%-a a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, míg 1,5%-a Ausztria területére került. A háború előtt Magyarországon a magántulajdonú kőbányák évente mintegy 2,5 millió m³ követ fejtettek, az állami kőbányászat termelése pedig 587 500 m³ volt. 1920 után az ország területén maradt magánkőbányák termelési kapacitásának mintegy 60%-a, az állami bányákénak pedig mintegy 25%-a maradt meg, de tényleges termelésük évekig ennek csak töredéke volt.

8 A szám a folyamatosan és időszakosan működő kőbányák mellett a tartósan szünetelő bányákat is tartalmazza.

A békeszerződés értelmében az elszakított területeken lévő bányavagyont, az épületeket, üzemeket, azok minden felszerelését, az utakat és vasutakat stb. minden ellenszolgáltatás nélkül kellett átengedni az utódállamoknak. A pénzben kimutatott veszteségnél azonban sokkal súlyosabb gondokat okozott kezdetben a termelés egyoldalúsága, a piacok kialakulatlanlansága, az anyag- és eszközhiány és a gazdasági kiszolgáltatottság. Minden negatívum ellenére is – szakembereink kiemelkedő és eltökélt munkája eredményeképpen – az ország bányagazdasága nagyjából 5 év alatt képes volt talpra állni. Szolgáljon ez az írás utólagos főhajtásul is előtűk.

Izsó István

A közölt adatok forrásai. A m. kir. Kormány ... évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv 1905., 1906, 1907., 1908., 1909., 1910., 1911., 1912, 1913., 1914., 1915-18. és 1919–22. évre vonatkozó kötetei. Budapest, 1906–1926; *Alliquander Ödön*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1912–1926. évben I-II. Budapest, 1931; *Böckh János–Gesell Sándor*: A magyar korona országai területén művelésben és feltáráfélben levő nemesfém, ércz, vaskő, ásványászén, kősó és egyéb értékesíthető ásványok előfordulási helyei a m. kir. bányakapitányságoiktól nyert hivatalos adatok és egyéb adatok nyomán. Budapest, 1898; *Buday László*: A megcsonkított Magyarország. Budapest, 1921; *Déry Károly*: Magyar Bánya-Kalauz 8. évf. 1914; *Papp Károly*: A magyar birodalom vasérc- és kőszénkészlete. Budapest, 1915; *Posewitz Tivadar*: Petróleum és aszfalt Magyarországon. Budapest, 1906; *Schafarzik Ferenc*: A magyar korona országai területén létező kőbányák részletes ismertetése. Budapest, 1904; *Wahlner Aladár*: Magyarország bánya- és kohóipara az 1916. évben. Bányászati és Kohászati Lapok, Különszám 1920. június 25.

Urmánczy Nándor

Életút a nemzet szolgálatában*

Trianon centenáriumaának évében különös jelentőségű, hogyha egy olyan hazánkfíra emlékezhettünk, akinél kevesen tettek többet az igazságtalan békediktátum következményeinek az eltüntetéséért.

Dr. Urmánczy Nándor politikus, újságíró és helytörténész – aki sohasem használta a nemesi címét, pedig a családja már 1650 körül bárói rangra emelkedett – 152 éve született s e napokban lesz 80 esztendeje, hogy szülőhelyén, a gyergyószéki Maroshévízen átadta lelkét az Örökkévalónak. De mennyi mindent tett a közösségéért a kezdő- és végpont között?

Az Örményországból eredő család a XIII. században betörő szeldszuk törökök elől Perzsiába menekült, ahol az Urmia-tó melletti, azonos nevű faluban telepedett le. Több évszázad múltán – más örmény csoportokkal együtt – a lengyelországi Lemberg/Lwów, mai ukrán nevén Lviv városába költözött, a család egyik ága itt vette fel az Urmánczy nevet. A XVII. században – Apafi Mihály fejedelem engedélyével – Erdélybe települtek, ahol végül

* A Fővárosi Örmény Önkormányzat 2020. október 27-i megemlékezésén, Dr. Urmánczy Nándor halálának 80. évfordulója alkalmából, a politikus Margit-szigeti emlékpádjánál elhangzott beszéd szerkesztett változata.